

showed that there are many approaches to understanding of interpersonal relations concept. There are many complicated links between concept of interpersonal relations and concepts of communication, attitude, interaction, social perception. Such components of interpersonal relations structure were determined as knowledge, motives and skills. The every component takes the prominent role despite on the interpersonal relations type. The work interpersonal relations are based on skill component; the emotional interpersonal relations are based on motives. The knowledge always is the base of partners' mutual understanding. It was set that the child's personal development is very sensible to the interpersonal relations type. Interpersonal relations with other children or adults can maintain the realization of potential abilities of children or reduce this process. The revealing of conditions, peculiarities, mechanisms of positive junior pupils interpersonal relations formation is very important. While at this age period there is active process of personal development, interpersonal relations are the most effective means to manage this development of a child. Introducing of junior pupils interpersonal relations with other children or adults to the educational activity is the way to their amplification and improving. Such interpersonal relations are mediated by the content of learning activity and by person's new growth accordingly to junior pupils.

Key words: interpersonal relations, concept, knowledge, motives, skills, personal development, junior pupils, educational activity.

Отримано: 18.01.2014 р.

УДК 37.015.3

Н.М. Токарева

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ КОНСТРУКТІВ ПІДЛІТКІВ У СІМ'ЯХ РІЗНОГО ТИПУ

Н.М.Токарева. Особливості моделювання особистісних конструктів підлітків у сім'ях різного типу. У статті розглядаються психологічні складові гуманізації освітньо-виховного процесу на основі реалізації стратегічної концепції особистісного розвитку у нестабільних умовах сучасного суспільства. У цьому контексті проаналізовано розвивальні можливості рефлексивно-діалогічної взаємодії як умови гуманізації ви-

ховання. На підставі даних теоретичних позицій було проведено емпіричне дослідження, результати якого презентують модус особистісних конструктів (тривожність, агресія, соціальний статус у референтній групі) підлітків із сімей різного типу. Доведено, що цілеспрямований психолого-педагогічний супровід особистості підлітка у системі рефлексивно-діалогічної взаємодії сприяє стабілізації поведінкового симптомокомплексу дітей із дисфункціональних сімей.

Ключові слова: гуманізація освіти, рефлексивно-діалогічна взаємодія, виховний процес, особистісні конструкти, підліток, поведінковий симптомокомплекс, дисфункціональні сім'ї.

Н.Н.Токарева. Особенности моделирования личностных конструктов подростков в семьях разного типа. В статье рассматриваются психологические составляющие гуманизации учебно-воспитательного процесса на основе реализации стратегической концепции личностного развития в нестабильных условиях современного общества. В этом контексте проанализированы развивающие возможности рефлексивно-диалогического взаимодействия как условия гуманизации воспитания. На основании данных теоретических позиций было проведено эмпирическое исследование, результаты которого презентуют модус личностных конструктов (тревожность, агрессия, социальный статус в референтной группе) подростков из семей разного типа. Доказано, что целенаправленное психолого-педагогическое сопровождение личности подростка в системе рефлексивно-диалогического взаимодействия способствует стабилизации поведенческого симптомокомплекса детей из неблагополучных семей.

Ключевые слова: гуманизация образования, рефлексивно-диалогическое взаимодействие, воспитательный процесс, личностные конструкты, подросток, поведенческий симптомокомплекс, дисфункциональные семьи.

Постановка проблеми. Основним імперативом розвитку особистості в умовах сучасного постіндустріального (інформаційного) суспільства є освіта, розвивальний потенціал якої визначається спрямованістю на новий рівень розвитку особистості, здатної до відповідальних виборів і схильної рухатися у соціально-конструктивному напрямку, самостійно осмислюючи новий досвід ефективної міжособистісної взаємодії. Проте у дослідженнях психологів пострадянського простору стабільно відзначається наявність кризи сучасної освіти (Г.О.Балл, А.Л.Венгер, Г.О.Ковальов, С.О.Мусатов, В.Н.Савіних, Т.В.Фролова та ін.), детермінованої, насамперед, гострою конфронтацією двох тенденцій: з одного боку, декларування цінностей педагогічного гуманізму, творчості, толерантності та конструктивного співробітництва, з другого – авторитарно-репресивні, репродуктивно-консервативні установки та педагогічні стереотипи, які

проявляються на тлі професійного дилетантизму, девальвації психологічної, етичної і в цілому духовно-філософської культури [1]. Вирішення цієї суперечності вимагає змін методологічної спрямованості психолого-педагогічного супроводу особистості у напрямку гуманізації освіти, що детермінує плюралізм теоретичних парадигм навчально-виховного процесу, які доповнюють одна одну у площині діалогічної взаємодії, конкретизуючи перспективні цілі і визначаючи способи їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень із даної проблеми. У пошуках можливостей гуманізації освіти світова психолого-педагогічна думка орієнтується на самоцінність особистості людини, її внутрішні ресурси і саморозвиток (Г.О.Балл, Т.Г.Григор'єва, А.С.Нийл, В.И.Слободчиков, С.А.Смирнов, С.Ю.Степанов та ін.). Необхідність гуманізації принципів організації освітнього середовища була задекларована зокрема у парадигмі гуманістичної психології К.Роджерсом (Carl R. Rogers) на підставі аналізу психолого-педагогічного досвіду «толерантних відносин бажати свободи, поєднаної із відповідальністю» Огюста Айкорна (August Aichorn), А.С.Нийла (A.S.Neill) і власного досвіду роботи у контексті «навчання, центрованого на учневі» (student-centered teaching). Розвивальний потенціал вітчизняного сучасного освітнього середовища відображений у інноваційних парадигмах організації навчально-виховного процесу (зокрема: рефлексивно-гуманістична психологія співтворчості (С.Ю.Степанов, І.Н.Семенов), модель рефлексивно-діалогічної взаємодії (Г.І.Давидова, І.Н.Семенов) тощо), об'єднаних смисловим радикалом гуманізації освіти. З позицій наукової школи рефлексивної психології процес життєтворчості визначається як співтворчість у полі співставлення цінностей (Г.І.Давидова, А.О.Деркач, І.Н.Семенов, С.Ю.Степанов), що призводить до змін у свідомості і діяльності суб'єкта, переосмислення людиною власних стереотипів, зміни світогляду – рефлексії. Змістом рефлексії можуть виступати не тільки раціональний досвід особистості у вигляді предметних знань або функціональних навичок, а й емоційно-чуттєві стани, особистісні переживання, що розкриваються в інтерактивному діалозі [2, с.59 – 71]. Простір рефлексивно-смислового ставлення суб'єкта до ситуації взаємодії гарантує відчуття підтримки, пов'язане із переосмисленням наявних стереотипів і не залежне від якості ситуації, а також позитивне самосприйняття. У даному контексті рефлексивний діалог розглядається як прийом групової цілеспрямованої розвивальної роботи з учнями, зокрема із підлітками, на основі демон-

страції бажаної поведінки (дій) та інтерпретації особистісних конструктів.

Особистісний конструкт (personal constructs) ми визначаємо як відносно стійку біполярну категорійну шкалу, що представлена на рівні глибинних структур образу «Я» особистості і визначає контент осмислення, інтерпретації та прогнозування персонального досвіду. Особистісні конструкти виконують функцію диференціації та оцінювання реальних об'єктів, ситуацій, інших людей у контексті усвідомлення персональних способів конструювання і реконструювання життєвих смислів за допомогою операцій, рівнозначних процесу індуктивних умовиводів. Здатність підлітка свідомо чи несвідомо змінювати позиції сприйняття відповідно до контексту життєдіяльності детермінує адекватність стратегій реагування особистості і збільшує кількість доступних альтернатив самореалізації.

Вирішальним фактором адекватного моделювання особистісних конструктів підлітків є психічна стимуляція у площині рефлексивно-діалогічної взаємодії (комфортне контекстне середовище, ефективний зворотний зв'язок, діалог рівних, баланс між проблемним полем ситуації і підтримкою особистості тощо). У даних умовах актуалізуються потенційні можливості суб'єкта у напрямку внутрішньої конгруентності і збільшення варіативності особистісних конструктів. Однак у ситуації освітньої кризи проблема цілеспрямованого моделювання особистісних конструктів підлітків залишається на периферії смислового поля психолого-педагогічного супроводу особистості періоду дорослішання, зокрема при формуванні раціональної поведінки як складного, нелінійного особистісного феномена.

Постановка завдання. Базові тенденції гуманізації навчально-виховної роботи обумовлюють специфіку контекстної суб'єкт-суб'єктної взаємодії не тільки в установах освітньої системи, але й у процесі виховання дітей у сім'ї, що є одним із найбільш значущих агентів соціалізації особистості. За визначенням Девіда Мацумото (David Matsumoto), сім'я – «це буферна зона, що захищає від стресових впливів повсякденного життя, важливий засіб передання культури із покоління в покоління» [3, с.234]. Основними функціями сім'ї є забезпечення фізичного і психічного здоров'я, моделювання сценаріїв поведінки, що зумовлюють безпеку життєдіяльності дитини, трансляція культурно-історичного досвіду і виховання особистісних диспозицій. Однак у сучасному нестабільному суспільстві епохи постмодернізму зростає кількість дисфункціональних (неблагополучних) сімей –

сім'ей, які впродовж певного часу не здатні протистояти впливу дестабілізуючих позасімейних і внутрішньосімейних факторів, що перешкоджають особистісному зростанню і блокують потребу особистості у самоактуалізації. У зв'язку з цим однією з вимог психолого-педагогічного супроводу особистості дитини в контексті гуманізації навчально-виховного процесу є гармонізація виховних принципів сім'ї та школи. Враховуючи глобальні відмінності в системі культурно-виховних установок і батьківських цінностей, у сім'ях різного типу не викликає сумнівів актуальність дослідження специфіки поведінкових конструктів підлітків, які виховуються у нормально функціонуючих (благополучних) і дисфункціональних (неблагополучних) сім'ях.

З метою емпіричного аналізу особливостей розвитку поведінкових реакцій у дітей, які виховуються в сім'ях різного типу, нами було сплановано і реалізовано комплексне психодіагностичне дослідження на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів м.Кривого Рогу.

Вибіркова сукупність була представлена 45 учнями 4 – 10-х класів у віці 10 – 15 років, які виховуються у неблагополучних сім'ях різного типу і відносяться, за даними соціально-психологічної служби закладу освіти, до групи ризику. Крім того, у дослідну вибірку були включені також однокласники респондентів із благополучних сімей (N = 106). В цілому сукупну вибірку склав 151 підліток. Вікові межі вибіркової сукупності представлені трьома стадіями підліткового віку (Д.І.Фельдштейн): молодший підлітковий вік (10 – 11 років) – 51 підліток, середній підлітковий вік (12 – 13 років) – 52 школяра і старший підлітковий вік (14 – 15 років) – 48 учнів. Багатоаспектність вибіркової сукупності дозволяє розглядати її як репрезентативну.

Багатофункціональний феномен поведінкових реакцій підлітків був досліджений за допомогою комплексу валідних методик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз та узагальнення результатів психодіагностичного вимірювання рівня тривожності респондентів (Шкали CMAS і STAI) дозволили визначити основні тенденції виявлення тривожності у підлітків, що виховуються у сім'ях різного типу (табл.1).

Було виявлено, що учні підліткового віку із благополучних сімей (для яких характерним є високий рівень психологічного здоров'я та соціально-рольової адекватності членів сім'ї) менш тривожні, ніж діти з неблагополучних сімей. Більшість підлітків (81,2%), які виховуються у благополучних сім'ях, демонструють низький (27,4%) і нормальний (53,8%) рівні тривожності.

Таблиця 1

Результати дослідження прояву тривожності у підлітків різних соціальних груп

Соціальна група (тип сім'ї)	Низький рівень		Нормальн. рівень		Підвищен. рівень		Високий рівень		Дуже високий рівень	
	Аб-свел	%	Аб-свел	%	Аб-свел	%	Аб-свел	%	Аб-свел	%
Благополучні сім'ї (N = 106)	29	27,4	57	53,8	12	11,3	7	6,6	1	0,9
Асоціальні сім'ї (N = 7)	-	-	3	42,9	3	42,9	1	14,3	-	-
Псевдоблагополучні сім'ї (N = 16)	3	18,8	5	31,3	5	31,3	1	6,3	2	12,5
Неповні сім'ї (N = 22)	6	27,3	10	45,5	1	4,5	2	9,1	3	13,6
Всього : N = 151	38	25	75	50	21	14	11	7	6	4

У поведінці підлітків із неблагополучних сімей (у яких переважає культ егоїстичних інтересів, зосередженість кожного із членів сім'ї на собі та своїх проблемах) більш яскраво виражена схильність до підвищеного і високого рівнів тривожності. Результати дослідження тривожності підлітків із асоціальних сімей демонструють підвищений (42,9%) і високий (14,3%) рівні тривожності. Підвищений рівень тривожності проявляється у поведінці підлітків (31,3%) із псевдоблагополучних сімей, що характеризуються труднощами подружніх взаємин, суперечностями у стосунках батьків і дітей, розбіжностями у поглядах на виховання дітей і ролі у цьому кожного із батьків. У поведінковому симптомокомплексі підлітків із дисфункціональних сімей спостерігається дуже високий рівень тривожності: у підлітків із псевдоблагополучних сімей – 12,5%, у респондентів із неповних (переважно «материнських») сімей – 13,6%.

Отримані дані дозволяють стверджувати, що нестабільність і обмеженість міжособистісних взаємин у сім'ях дисфункціонального типу ускладнюють процес соціалізації підлітків і підвищують тривожність особистісної поведінки.

Аналіз вікової динаміки прояву тривожності у поведінці підлітків свідчить про амбівалентність даного феномена. Тривож-

ність підлітків із благополучних сімей має тенденцію до зниження: 18,4% респондентів молодшого підліткового віку (10 – 11 років) демонструють підвищений рівень тривожності, а 15,8% – високий, тоді як у старших підлітків (14 – 15 років) підвищений рівень тривожності проявляється лише у 2,9% респондентів, а високий рівень відсутній у вибірковій сукупності. У поведінкових реакціях підлітків, які виховуються у дисфункціональних сім'ях, тривожність у динаміці проявляється стабільно високо: молодші підлітки в середньому мало демонструють підвищений рівень тривожності (15,4%), але у них виявляється і високий рівень тривожності (30,8%); у підлітків середнього етапу особистісного становлення переважає підвищений (36,8%) і дуже високий (10,5%) рівні тривожності. У поведінкових реакціях старших підлітків спостерігається поляризація симптомів тривоги: 38,4% респондентів демонструють нормальний рівень тривожності, але при цьому у 23,1% підлітків даної групи – дуже висока тривожність (тоді як прояви підвищеного і високого рівнів відсутні).

Отримані дані дозволяють припустити соціокультурний контекст розвитку тривожності у поведінкових реакціях підлітків із сімей різного типу. Відсутність конгруентної діалогічної взаємодії у сім'ї ускладнює рефлексію і виступає деструктивним чинником особистісного становлення підлітків.

Уточнення отриманих даних про особливості поведінкових реакцій школярів підліткового віку, які виховуються у сім'ях різного типу, було продовжено за допомогою методики вимірювання рівня прояву агресивних реакцій особистості (Л. Почебут).

Психодіагностичні дані представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати дослідження проявів агресії у підлітків різних соціальних груп

Соціальна група (тип сім'ї)	Рівень агресії	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
		Абс. вел.	%	Абс. вел.	%	Абс. вел.	%
Благополучні сім'ї (N = 106)		47	44,3	46	43,4	13	12,3
Асоціальні сім'ї (N = 7)		1	14,3	5	71,4	1	14,3
Псевдоблагополучні сім'ї (N = 16)		4	25	9	56,3	3	18,8

Неповні сім'ї (N = 22)	12	54,5	8	36,4	2	9,1
Всього : N = 151	64	42,4	68	45	19	12,6

Аналіз результатів дослідження дозволяє констатувати домінування серед респондентів із благополучних сімей низького (44,3%) і середнього (43,4%) рівнів агресивності, що, в цілому, відповідає віковій нормі особистісного розвитку підлітків.

У підлітків, які виховуються в асоціальних і псевдоблагополучних сім'ях, переважно виявляється середній рівень агресивності поведінки (71,4% і 56,3% відповідно), що свідчить про їхню готовність активно відстоювати свої інтереси, але без ворожості. Підлітки із неповних сімей, в яких поширеною моделлю виховання виступає материнська гіперопіка на фоні ствердження фемінізованих поведінкових сценаріїв, демонструють низький рівень агресії (54,5%) у вчинках.

У контексті вікової динаміки особистісного становлення школярів підліткового віку істотні відмінності в логіці зміни агресивних проявів у підлітків із різних типів сімей не спостерігаються.

Поведінці підлітків всієї вибіркової сукупності властиве збільшення агресивності із низького рівня у молодшому підлітковому віці (47,4% у підлітків із благополучних сімей і 46,2% – із неблагополучних) до середнього рівня агресивності у старшому підлітковому віці (62,8% і 53,8% відповідно).

Відносно високий рівень агресивних реакцій у поведінці підлітків із благополучних сімей (21,1%) простежується у молодшому підлітковому віці (10 – 11 років), що обумовлено рішенням локально-ситуативних завдань дорослішання на тлі недостатньої уваги з боку близьких. Підлітки із неблагополучних сімей стають більш агресивними у старшому (14 – 15 років) періоді вікового становлення (23,1%), що може бути пов'язано із відстоюванням власних діяльнісних повноважень у світі дорослих.

Використання соціометричної методики для діагностики статусного рівня підлітків у структурі референтної групи дозволило виявити сферу емоційно-атракативних переваг серед респондентів у процесі міжособистісної взаємодії (табл.3).

Аналіз результатів соціометричного дослідження демонструє домінування у зонах високостатусних членів референтних груп підлітків із благополучних сімей (6,6% належить до групи «зірок», 50% – до групи «наближених»).

Таблиця 3

Результати дослідження соціометричного статусу підлітків із сімей різного типу

Соціометричний статус Соціальна група (тип сім'ї)	«Зірки»		Наближені		Ігноровані		Ізольовані	
	Абс. вел.	%	Абс. вел.	%	Абс. вел.	%	Абс. вел.	%
Благополучні сім'ї (N = 106)	10	6,6	53	50	37	34,9	6	5,7
Асоціальні сім'ї (N = 7)	-	-	1	14,3	5	71,4	1	14,3
Псевдоблагополучні сім'ї (N = 16)	-	-	1	6,3	8	50	7	43,8
Неповні сім'ї (N = 22)	-	-	8	36,4	9	40,9	5	22,7
Всього : N = 151	10	6,6	63	41,7	59	39	19	12,7

Підлітки із дисфункціональних сімей до зони соціометричних «зірок» не потрапляють, їхня статусна позиція (відносно загальної кількості респондентів) визначається домінуванням у зоні «ігнорованих», де знаходиться 71,4% підлітків із асоціальних сімей, 50% – із псевдоблагополучних сімей, 40,9% – із неповних сімей. Найбільш комфортно у категорії підлітків із дисфункціональних сімей є статусна позиція школярів із неповних сімей (36,4 % респондентів із цієї соціальної групи потрапляє до зони «наближених» (імовірно, в силу конформності поведінкових реакцій), 40,9 % – до зони «ігнорованих»). Несприятливою у референтній групі класу є статусна позиція підлітків із псевдоблагополучних сімей (50 % – у зоні «ігнорованих», 43,8 % – у зоні «ізольованих»), що може бути пов'язано із внутрішньою суперечливістю особистісного становлення підлітків даної соціальної групи.

Вікові зміни в статусному позиціонуванні підлітків не простежуються, а отже, можна припустити, що основні тенденції соціального прийняття (або неприйняття) референтною групою однолітків детерміновані соціально-культурними чинниками. У контексті реалізації інтимно-особистісного спілкування (як провідної діяльності підліткового періоду розвитку) ствердження престижної (або суб'єктивно прийнятної) статусної позиції підлітка у групі однолітків є одним із важливих аспектів соціалізації особистості. Спілкування із однолітками, враховуючи принцип рівності його учасників і відносин колегіальності між

ними (на противагу відносинам підпорядкування у традиційній практиці взаємодії із дорослими), особливо привабливе для підлітків. Ускладнення взаємовідносин з однолітками (нехтування, ігнорування групою особистості) провокує імпульсивні прояви поведінки, агресивність.

Соціальна адаптація підлітків до проблем міжособистісних взаємин носить спорадичний і неорганізований характер, не має єдиної загальної програми формування. На тлі дисфункціональних стосунків у сім'ї дана соціальна ситуація зумовлює системні деструктивні тенденції особистісного розвитку підлітка, що не може залишатися поза полем уваги психологів і педагогів та обумовлює необхідність професійного психолого-педагогічного супроводу.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Однією із вимог ефективного психолого-педагогічного супроводу особистості дитини в контексті гуманізації навчально-виховного процесу є узгодженість (гармонізація) виховних принципів сім'ї та школи.

Зіставлення результатів емпіричного дослідження поведінкових реакцій (тривожність, агресивність) школярів підліткового віку дозволяє відзначити відмінності в особистісному розвитку підлітків, які виховуються у благополучних і дисфункціональних сім'ях різного типу. Групу ризику традиційно становлять підлітки із асоціальних сімей (рівень тривожності – підвищений і високий, рівень агресії – середній), схильні активно відстоювати свої інтереси, але без особливої ворожості. Однак, особливої уваги психологів і педагогів вимагають також і підлітки, які виховуються у псевдоблагополучних сім'ях і, як правило, не відносяться фахівцями до групи ризику. При зовнішній комфортності виховного простору у сім'ях даного типу у дітей виявляється підвищений рівень тривожності і високий рівень агресивності, що може бути обумовлено захисною реакцією підлітка на тлі нестабільності внутрішньосімейних відносин і недостатньої уваги до особистості дитини. Відрізняються специфікою особистісного становлення також і підлітки із неповних сімей (характеризуються дуже високою тривожністю на тлі низької агресії), поведінкові реакції яких обумовлені материнським вихованням в умовах гіперопіки.

Поведінкові прояви підлітків, які виховуються в сім'ях різного типу, обумовлюють їх позиціонування у соціометричній структурі навчальної групи, що у площині реалізації провідної діяльності (інтимно-особистісного спілкування) є важливим чинником адекватної соціалізації.

У цьому контексті зростає значимість системного психолого-педагогічного супроводу особистості підлітка у навчально-виховному процесі із урахуванням моделей сімейного виховання. У цілому адекватний психолого-педагогічний супровід навчально-виховного процесу призводить до підвищення прогнозованої результативності навчання, розвитку та виховання із одночасним зниженням енергетичних і часових витрат як педагогів, так і учнів. При цьому передбачається можливість досягнення оптимального психічного навантаження підлітків, які виховуються у різних сім'ях, в межах зони ближнього (і варіативного) розвитку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми впливу сім'ї на розвиток особистості підлітка і передбачає подальші наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Проблема гуманізації освіти та деякі напрямки її розв'язання // Психологічні засади гуманізації загальної середньої освіти / За ред. С. О. Муратова. – Рівне : Світанкова Зоря, 1995. – С. 10 – 16.
2. Давыдова Г. И. Развитие индивидуальности в контексте рефлексивно-диалогического взаимодействия / Г. И. Давыдова, И. Н. Семенов // Мир психологии. – 2008. – № 1. – С. 59 – 71.
3. Мацумото Д. Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия / Д. Мацумото. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 234 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Ball G. O. Problema gumanizacii' osvity ta dejaki naprjamky i'i' rozv'jazannja // Psychologichni zasady gumanizacii' zagal'noi' seredn'oi' osvity / Za red. S. O. Muratova. – Rivne : Svitankova Zorja, 1995. – S. 10 – 16.
2. Davydova G. I. Razvitie individual'nosti v kontekste refleksivno-dialogicheskogo vzaimodejstvija / G. I. Davydova, I. N. Semenov // Mir psihologii. – 2008. – № 1. – S. 59 – 71.
3. Macumoto D. Chelovek, kul'tura, psihologija. Udivitel'nye zagadki, issledovanija i otkrytija / D. Macumoto. – SPb.: Prajm-EVROZNAK, 2008. – 234 s.

N.M. Tokareva. The modelling peculiarities of teenagers' personality constructs in families of different types. In the article there are the analysis results of the reflexive and dialogical interaction of the developing opportunities in the system «teacher – teenager» presented as a strategic

vector of the adolescent's constructive personal formation under unstable postmodern circumstances. The psychological development determinant in the given conditions is the situation of uncertainty according to the research results. The article envisages psychological components of educational system's humanization by implementing the strategic concept of personal development. In this context, developing opportunities of a reflexive and dialogical interaction were analyzed as an environment for the humanization of educational process. The influence of the family on the formation of personal constructs of a teenager is defined. In the given context the importance of interpersonal communication in the process of subject becoming is theoretically explained.

Based on these theoretical positions, an empirical investigation was carried out; its results present a modus of personal constructs (anxiety, aggression, social status in the reference group) of adolescents from families of different types. It's proved that a purposeful psychological and educational accompaniment of a teenager's personality in the system of the reflexive and dialogical interaction promotes behavioral symptom complex stabilization of children from disadvantaged families. A perspective direction in further studies on personal constructs of a teenager is determined.

Key words: humanization of education, reflexive and dialogical interaction, educational system, personal constructs, teenagers age, behavioral symptom complex, disadvantaged families.

Отримано: 15.12.2013 р.

УДК 378.12:37.041

О.С. Толков

Психологічні особливості спрямованості особистості студентів

О.С. Толков. Психологічні особливості спрямованості особистості студентів. У статті зроблено спробу проаналізувати особливості спрямованості особистості студентів вищої школи. Розглянуто три види спрямованості: спрямованість на себе, спрямованість на спілкування та спрямованість на справу. Проведено експериментальне дослідження щодо виявлення провідного типу спрямованості у студентів вищої школи. Проаналізовано провідний тип спрямованості у студентів різних факультетів університету. Зазначено, що спрямованість виступає властивістю, яка виявляється в активному та стійкому прагненні займатися певною діяльністю, формує поведінку особистості.